

LiBeRtE
yayınları

Hakkı, Salih Zeki, *Ali Fuad Başgöl: Bir Düşünürün Fikrî Haritası*, Ankara: Liberte Yayınları, Aralık 2018.

Ali Fuad Başgil

Bir Düşünürün Fikrî Haritası

Salih Zeki Haklı

LiBeRtE

Ali Fuad Başgil
Bir Düşünürün Fikrî Haritası
Salih Zeki Haklı

ISBN: 978-605-9823-38-8

Liberte Yayınları® / 222

1. Baskı: Aralık 2018

© 2018, Liberte Yayınları®

© 2018, Liberal Düşünce Topluluğu Derneği®

Bu kitap T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın katkılarıyla yayımlanmıştır.

Tüm hakları saklıdır. Tamamı veya herhangi bir parçası, hiçbir şekilde fotokopiyle veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz ve dağıtılamaz. Yayınevimiz bunu yapanlar ve buna teşebbüs edenler hakkında kanunî takibat yaptırma hakkına sahiptir.

Yayın Editörü: **Özlem Çağlar Yılmaz**

Yayın Koordinatörü: **Emre Turku**

İç Tasarım: **Yavuz Selim Erfidan**

Kapak Tasarımı: **Mesut Koçak**

Baskı: **Tarcan Matbaası**

Adres: İvedik Cad. Mercan 2 Plaza, No: 417, Yenimahalle, Ankara

Telefon: (312) 384 34 35-36 | Faks: (312) 384 34 37 | Sertifika No: 25744

LiBeRtE
yayıncı grubu

Adres: GMK Bulvarı No: 108/16, 06570 Maltepe, Ankara

Telefon: (312) 230 87 03 | Faks: (312) 230 80 03

E-mail: info@liberte.com.tr | Web: www.liberte.com.tr | Sertifika No: 16438

Liberte Yayınları® Liberte Yayın Grubu'nun tescilli bir markasıdır.

Salih Zeki Haklı

1982 yılında Ankara'da doğdu. İlk ve orta öğretimini bu şehirde tamamladı. 2004 yılında Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünden mezun oldu. Yüksek Lisans ve Doktora öğretimini Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset ve Sosyal Bilimler Bölümünde tamamladı. 2005-2016 yılları arasında Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nde çalıştı. 2016 yılının Şubat ayından itibaren ise Polis Akademisi Başkanlığı Güvenlik Bilimleri Enstitüsü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Evli ve iki çocuk babasıdır.

Ayrıca yazarın, *Özgür Toplumda Birey ve Cemaat* (2017) başlıklı kitabı bulunmaktadır..

İÇİNDEKİLER

Önsöz	1
Giriş	5
BİRİNCİ BÖLÜM: Millet ve Devlet Teşkilatı Hakkındaki Düşünceleri	25
Yeni İktisadî ve Toplumsal Yapının Düzenleyicisi Olarak Devletçilik.....	25
Türkiye İçin Yeni Siyasî Düzen Arayışı: Liberal Devlet Anlayışı.....	36
Tek-Parti Döneminde Millet ve Milliyetçilik Anlayışı.....	49
Dönüşen Milliyetçilik Anlayışı: Muhafazakâr Milliyetçilik.....	59
İKİNCİ BÖLÜM: İdeal Siyasî Sistem Hakkındaki Düşünceleri	67
Demokrasiyle İlgili Temel Görüşleri: Kemalizm'den Liberalizme Uzanan Yol.....	67
Çok-Partili Hayata Geçiş Yıllarında Liberal Demokrasi Teklifi.....	74
Adil ve Özgür Seçim Teklifi: Seçim Sisteminin Reforme Edilmesi.....	89
1924 Anayasası'nın Değiştirilmesine Verdiği Önem.....	96
İkinci Cumhuriyette Başgil: 27 Mayıs Sonrası Siyasî Sistem Hakkındaki Düşünceleri.....	122

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: Bireysel Hürriyetler	
Hakkındaki Görüşleri	131
Disiplinli Hürriyetten Liberal Hürriyetlere Giden Yol.....	131
Sivil Toplum Tecrübesinde Bir Kilometre Taşı: Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti	138
Liberal Hürriyetlere Verdiği Önem	145
Komünizmin Liberal-Muhafazakâr Eleştirisi.....	162
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: Dinî Hayat, Din Özgürlüğü	
ve Dinî Teşkilat Üzerine Düşünceleri	171
Dinin İnsan ve Toplum Açısından Taşıdığı Kıymet.....	171
Kendi Din Anlayışı ve Dinde Reform Hareketine İtirazı	186
Laiklik ve Türkiye’de Laikliğin Uygulanışı Hakkındaki Değerlendirmeleri.....	206
Din ve Vicdan Hürriyetinin Din ve İnsan İçin Taşıdığı Kıymet.....	225
Sonuç	245
Kaynakça	261

Anne ve babama...

Önsöz

ALI FUAD BAŞGİL HAKKINDA KİTAP ÇALIŞMASI YAP-tığımı söylediğim neredeyse herkes Başgil'le ilgili çalışma yapılmasından büyük memnuniyet duydu. Bu durum Başgil'in hâlâ ne kadar sevilen ve fikirlerine hürmet edilen bir düşünür olduğunun açık delillerinden biri. Henüz hayatta iken öğrencilerinin ve toplumun büyük çoğunluğunun derin sevgisine mazhar olmuş birisinin günümüzde benzer sevgi ve hürmete şayan olması oldukça anlaşılır. Bu çalışma ise böyle bir düşünürün 1932 ilâ 1967 yılları arasını kapsayan otuz beş senelik ilmî hayatındaki tüm görüşlerini, eleştirilerini ve tekliflerini Türkiye'deki siyasî gelişmeler ve kendisinin fikrî pozisyonu bağlamında ele almayı amaçlamakta.

Bu amaç dikkate alındığında kitabın isminde neden "*fikir haritası*" ifadesinin kullanıldığının daha anlaşılır olacağını düşünmekteyim. Zira çalışmanın her bölümünde Başgil'in fikrî tekamülüne temas edildiği gibi hangi düşüncesini hangi hadiseler neticesinde dile getirdiği ve bunun sonucunda neler yaşandığı anlatılmak istenmekte. Haritanın, belirli bir yerin tamamının

ya da belirli kısmının kuşbakışı görüntüsünü veren bir taslak olduğu düşünülürse, bu çalışmada esas yapılmak istenenin de Başgil'in düşünce yapısının genel görüntüsünü, zaman içindeki değişimini ve sınırlarını gösteren kuşbakışı taslağını sunmak olduğu görülecektir.

Başgil'in görüşlerini tasnif edip farklı başlıklar altında incelemenin çok kolay olmadığını söylemem gerekiyor. Onun fikrî yapısının kendi içinde bir bütünlüğe sahip olduğu ve konu her ne olursa olsun bu bütünselliğin o konuda yer aldığı görülmektedir. Örneğin, demokrasinin özelliklerinden bahsederken, aynı zamanda demokrasinin hürriyetlerle veya maneviyatla olan ilişkisine de temas etmekte. Böylelikle hürriyet ve maneviyat gibi iki farklı konunun demokrasiyle birlikte mi ele alınması gerektiği yoksa bunların müstakil başlıklarda mı değerlendirilmesi gerektiği çalışma boyunca karşımıza çıkmış oldu. Mamafih Başgil'in fikrî yapısının ve hangi konular üzerinde yoğunlaşarak çalıştığının anlaşılması açısından konuları başlıklara ayırmak yine de önem taşımakta. Bu sebeple elinizdeki kitap onun bir nevi fikrî biyografisini oluşturduğu gibi fikir haritasını gösterme niyetindedir.

Kitapta Başgil'in bazı görüşleri şerh edilerek detaylı izah edilirken bazıları ise eleştirel tarzda ele alınmaktadır. Bununla birlikte burada oldukça dikkatli davranmaya özen gösterdim. Zira Ali Fuad Başgil, 1946'da *"Hukukun Ana Mesele ve Müesseseleri"* başlığı altında konferans metinlerini derlediği kitabının önsözünü *"Mamafih eser benim ise, aziz okuyucum, takdir hakkı senindir. Yalnız, kıymet ölçünü insaf ile kullan ve kusurlarımı insan oluşuma bağışla! Unutma ki hatasız ve kusursuz bir tek Allah*

var.”¹ cümleleriyle tamamlar. Başgil’in görüşlerini, eleştirilerini ve tekliflerini inceleyip elinizdeki bu esere aktarırken onun yıllar öncesinde verdiği “kıymet ölçünü insafla kullan” öğüdünü her zaman aklımda tutmaya ve tatbik etmeye gayret ettim. Bunu başardığımı ve aziz ruhunu incitmediğimi ümit ediyorum. Çalışma esnasında bu hassasiyete uygun davranmaya gayret etmem bana başka bir şeyi daha tekrar göstermiş oldu. Büyük bir akademisyen ve düşünür olan Başgil, yıllar geçmesine rağmen, hem ilmî birikimiyle hem de ilmî yaklaşımıyla bir meselenin nasıl ele alınması gerektiğini kendisinden sonraki nesillere öğretmeye ve bizatihi kendisi örnek olmaya devam etmekte. Böylelikle 1963’te Mehmet Gökalp’in kaleme aldığı “Haksızlıkların Karşısında Susmayan Alim: Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil: Hayatı-Şahsiyeti-Mücadeleleri” başlıklı kısa değerlendirmelerden oluşan çalışmadan sonra Başgil’i tüm yönleriyle ele alan ikinci bir çalışma meydana gelebilmiştir.

Çalışma esnasında çok kıymetli insanların yardım ve teşviklerini aldım. Prof. Dr. Hasan Yücel BAŞDEMİR ve Prof. Dr. Orçun İMGA en baştan itibaren hem destek oldular hem de metnin tamamını inceleme nezaketi gösterdiler. Değerlendirmeleri ve yönlendirmeleri öğretici olduğu kadar çalışmanın çerçevesini daha açık belirlememi sağladı. Ayrıca Başgil’in başkanlık görevini yürüttüğü Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti ile ilgili çok kıymetli çalışma yapmış olan dostum Mustafa Kürşad BİRİNCİ de en başından itibaren büyük dikkat ve ilgiyle çalışmanın seyrini takip etti. Yaptığımız sohbetler ve fikir alışverişleri fikirlerimi tahkim ettiği gibi yeni fikirler edinmemi de sağladı. Elbette çalışmadaki bütün kusur ve eksiklikler sadece şahsıma aittir. Bununla birlikte hocalarıma ve dostlarıma gösterdikleri

1 Ali Fuad Başgil, “Önsöz”, *Konferanslar içinde*, (İstanbul: Yağmur Yayınları, 2017), 15.

yakın ilgi ve destek için müteşekkirim. Kitabın dizgi, baskı ve kapak işlerini gerçekleştiren Liberte Yayınevi çalışanları Mesut KOÇAK, Emre TURKU ve Yavuz Selim ERFİDAN'a da ayrıca şükranlarımı iletmek istiyorum. Bu süreçte en büyük teşekkürü ise eşime etmem gerekiyor. Kitapla meşgul olduğum dönemde iki küçük çocuğumuzla çoğu zaman tek başına ilgilenmek durumunda kaldı. Onun anlayışı ve rahatlatıcı tavrı olmasaydı bu çalışmayı nasıl tamamlardım bilmiyorum. Bunu, biraz da mahcubiyetle, ömrüm boyunca hatırımda tutacağım.

Salih Zeki Haklı
Anıttepe-2018

Giriş

TÜRKİYE’NİN SON ÜÇ ASIR İÇİNDEKİ TARİHİ TECRÜBESİNE bakıldığında siyasî, iktisadî ve toplumsal alanda büyük bir değişim sürecinden geçtiği görülmektedir. Geçen süre zarfında hızı ve etkinliği farklılık gösteren bu değişimin siyasî ve toplumsal alanda tesiri en çok İkinci Meşrutiyet (1908-1914) ile tek-parti (1923-1946) dönemlerinde hissedilmiştir. Bu dönemlerde yaşamış siyasetçilerin ve düşünürlerin hayatları incelendiğinde, göze çarpan ilk özellik, bir yandan yaşanan bu keskin dönüşümü hazmetmeye çalışırken, diğer yandan bu dönüşüme belirli bir anlam verme gayretinde olmalarıdır. Meşrutiyet yıllarında Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük olarak tanımlanan “*Üç Tarz-ı Siyaset*”in iddiaları veya Cumhuriyetin ilk yıllarında Kemalist ideolojiye sağ ve sol cenahlardan ideolojik kılıf giydirmeye yönelik teşebbüsler bu hazmetme ve anlam verme çabalarının birer ürünü şeklinde vücut bulmuştur.

İkinci Meşrutiyetle birlikte bir anda artan gazeteler, dergiler ve dernekler Türkiye’deki fikir hayatının zenginleşmesini

beraberinde getirmiş ve bu üç farklı düşünce sisteminin mensupları siyasî sistemi ve toplumu kendi fikriyatı istikametinde biçimlendirmek istemiştir. Bu alışkanlık, tek-parti yıllarında Kemalizm'i teorileştirme çalışmaları esnasında kendisini yeniden göstermiştir. Bu dönemde Ahmet Ağaoğlu'nun liberal bir Kemalizm tasavvuruna sahip olması; Şevket Süreyya Aydemir, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Burhan Belge gibi düşünürlerden müteşekkil Kadro dergisinin sosyalist bir Kemalizm oluşturmayı amaçlaması ve Ahmet Hamdi Başar'ın "*İktisadî Devletçilik*" adını verdiği ılımlı bir devletçilik politikasını teklif etmesi bu alışkanlığın ürünleri olmuştur. Mamafih tüm bu çabalar akim kalmış ve yeni yönetici kadro bizzat kendisinin tespit ettiği "*Altı Ok*" üzerinden Kemalizm'in muhtevasını ve istikametini yine kendisi tayin etmiştir.

Bu gelişmeler çerçevesinde bakıldığında, Ordinaryüs Profesör Dr. Ali Fuad Başgil'in (1893-1967) Türkiye'nin büyük siyasî ve toplumsal dönüşümler yaşadığı bu sürecin hem müşahidi hem de münekkidi olduğu görülmektedir. Bu manada, akademik hayata adım attığı 1932 senesinden vefat ettiği 1967 senesine kadar, otuz beş senelik bir döneme yayılan çalışmaları yakın dönem Türk siyasî tarihini ve liberal-muhafazakâr düşüncenin Türkiye'deki gelişimini anlamak bakımından oldukça önemlidir. Yetmiş dört yılı bulan ömründe İkinci Meşrutiyet dönemini, Birinci Dünya Savaşı'nı, tek-parti yıllarını, çok-partili siyasî hayata geçiş sürecini, çok-partili demokratik hayatı ve 1960'daki ilk askerî darbeyi doğrudan gören ve bütün bunları tahlil eden birisi olarak Türkiye tarihinin önemli bir şahidi payesine sahip bulunmaktadır.

Başgil'i müstesna kılan ve yazdıkları ile söylediklerinin günümüze aktarılmasını önemli kılan temel husus sadece bir

şahit ve muhallil olmasından ibaret değildir. Bundan daha da önemlisi, yaşadığı ve ele aldığı bütün hadiseleri Türkiye'nin ve Türk toplumunun zaviyesinden bakarak incelemesi ve yorumlamasıdır. Türkiye'nin demokratikleşmesi ve özgürleşmesi, dinî hayatın korunması ve geliştirilmesi, Türkçe'nin sunî müdahalelerle bozulmasının engellenmesi ile gençlerin daha güçlü bir karaktere sahip olması için gösterdiği gayretin temelinde bu bakış açısının izleri açık şekilde görülmektedir. Bu sebeple birtakım görüşleri ve eleştirilerinin haklılığı konusunda ihtilafa düşülme ihtimali olsa dahi onun evrensel olanı millî olanla buluşturma hassasiyeti konusunda geniş bir mutabakatın olduğunu söylemek gerekmektedir. Nitekim, yakın dostları tarafından onu tanımlamak için dile getirilen ifadeye başvurarak denilebilir ki, "dağdaki çobandan şehirdeki esnafa kadar" yazılarını okuyan herkesin Başgil'i daima büyük bir muhabbet ve hürmetle anmalarının sebebi de buna dayanmaktadır.

Kendisini milliyetçi, mâneviyatçı, hürriyetçi, terakkici ve muhafazakâr² olarak tanımlayan Ali Fuad Başgil'in düşünce hayatının bu kavramların sentezini yapmak şeklinde geliştiği görülmektedir. Bu manada gerek taşıdığı millî hassasiyetin gerekse bu sentez gayretinin yanı sıra fikrî hayatının nasıl bir değişim ve dönüşüm geçirdiğini anlamak açısından fikrî biyografisini incelemek oldukça faydalı bilgiler sunmaktadır. 1893'te (R. 1309) Samsun'un Çarşamba kazasında doğan Başgil, Hafız İbrahim Efendi'nin torunu ve Mehmed Şükrü Efendi ile Fatma hanımın oğludur.³ Ailesi Çarşamba'nın Bölükbaşıoğulları soyundan geldiği için, Başgil soyadını aldığı 5 Eylül 1936'ya

2 Ali Fuad Başgil, "Meslek ve Meşrebim", *İlmin Işığında Günün Meseleleri* içinde, (İstanbul: Yağmur Yayınları, 2014), 245.

3 Sema Yıldırım ve Behçet Kemal Zeynel (ed.), *TBMM Albümü 2. Cilt 1950-1980* (Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, 2010), 863.

kadar ailesinin lakabı olan Bölükbaşı'nı kullanmıştır.⁴ İlk tahsilini, memleketinde, Çarşamba Tayyarpapa İbtidai Mektebinde tamamlanmış, Çarşamba Rüşdiyesinde başladığı orta tahsili ise Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesi sonucu yarım kalmıştır. 1914 senesinin Ağustos'unda ilan edilen Birinci Dünya Savaşında yedek subay olarak dört yıl Kafkas cephesinde savaşmıştır. Savaşın sona ermesini müteakip 1919'da İstanbul'a gelmiş ve yarım kalan lise eğitimini tamamlamıştır.⁵ Başgil, Osmanlı Devleti'nin yıkılışına ve Türkiye'nin işgal edilmesine şahit olmuş bir neslin mensubudur. Bu elim hadiselerin çağdaşı birçok devlet adamını ve düşünürü derinden etkilediği bilinmektedir. Nitekim Türkiye'nin bağımsızlığını yeniden kazanmasından sonra yeni yönetici kadronun değişimi çok hızlı fiiliyata geçirmek ve öngörülen değişimi hemen görmek istemesinde geçmişteki bu elim hadiselerin etkisini olduğunu söylemek mümkündür. Buna karşın Başgil'in fikir ve duyu dünyasında, çağdaşı birçok düşünürden farklı olarak, yaşanan bu olayların derin travmatik bir etki oluşturmadığı görülür. Gerek yazılarındaki üslup gerekse değişim sürecinin kademeli gerçekleşmesini teklif etmesi düşünce hayatı boyunca meselelere soğukkanlı bakabilmesini sağlamıştır. Bu tavrında dindar bir ailede büyümesi ve değişim konusunda itidali esas alan liberal-muhafazakâr düşünceyi benimsemiş olmasının etkili olduğu aşikârdır.

Başgil, lise eğitimini tamamlamasından kısa süre sonra, çokça hürmet ettiği eski müderrislerden, Şevket Efendi'nin tavsi-

4 Sabahattin Zaim, "Ali Fuad Başgil", *Hayatlarıyla Yol Gösterenler* içinde, (İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2005), 17.

5 Mücellidoğlu Ali Çankaya, *Son Asır Tarihinin Önemli Olaylarıyla Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* (Mülkiye Şeref Kitabı) II. Cild (Ankara: Mars Matbaası, 1968-1969), 869.

yesi üzerine eğitimine devam etme kararı almıştır.⁶ 1921’de, yirmi sekiz gibi artık geç sayılabilecek bir yaşta olmasına rağmen, yarım kalan öğrenimini tamamlamak üzere Paris’e gitmiş ve burada hem Fransızcasını ilerletmiş hem de Buffone Lisesine devam etmiştir. Lise eğitimini tamamladıktan sonra üniversite eğitimi için Grenoble Hukuk Fakültesine kaydolmuş ve 1925 senesinde hukuk diplomasını alarak bu okuldan mezun olmuştur. Sonrasında Paris Hukuk Fakültesi’nde, Gazi Mustafa Kemal Paşa’ya ithaf ettiği, “Boğazlar Meselesi Başlangıcı, Gelişimi, Lozan Konferansı’ndaki Çözümü (*La Question des Détroits ses origines son évolution sa solution a la conférence de Lausanne*)” başlıklı teziyle hukuk doktorasını tamamlamıştır. Başgil’in hazırladığı bu tezin dikkat çeken yönlerinden biri, boğazlarla ilgili hukukî meselelerin Lozan’da tam manasıyla çözüme kavuşturulmadığını belirtmesidir.⁷ Nitekim bu sorunun daha kapsamlı bir çözümü için 20 Temmuz 1936 tarihinde Montreux Boğazlar Sözleşmesi’nin imzalanmış olması Başgil’in iddiasındaki haklılığı gösterir niteliktedir.

Başgil, Fransa’daki eğitim hayatı sırasında, Sorbonne Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nin felsefe bölümüne de başlamış ve buradan Paris Serbest Siyasî İlimler Okulu’na geçiş yaparak 1928’de diplomasını almıştır.⁸ Paris yıllarındaki eğitim hayatının oldukça başarılı geçtiği, Maarif Vekaleti (Millî Eğitim Bakanlığı) tarafından kendisine verilen nakdî mükâfata iki kez

6 Beşir Ayvazoğlu, “Ali Fuat Başgil”, *Siretler ve Suretler* içinde, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2008), 43.

7 Ergun Göze, “Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil Bibliyografyadan Biyografiye”, *Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil Bibliyografyası* içinde, haz. Arif Aşçı (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2000), viii.

8 Başgil’in ifadesine göre, Tanzimat döneminden itibaren Paris’e binlerce Türk öğrenci gönderilmesine karşın, Sorbonne’dan mezun olan ilk Türk öğrenci kendisi olmuştur ve mezuniyet tarihi ise 1929’dur. Ali Fuad Başgil, “Zaruri Cevap 3”, *İlmin Işığında Günün Meseleleri* içinde (İstanbul: Yağmur Yayınları, 2014), 207.

hak kazanmasından ve bu mükafatı elde eden ilk öğrenci olmasından anlaşılmaktadır.⁹ Nitekim bu başarıların devamı olarak 1928 senesinde Maârif Vekaleti tarafından Lahey Devletler Hukuku Akademisi'nin yaz kurslarına devam etmesi sağlanmıştır.¹⁰

Başgil, hukuk alanında yüksek tahsilini tamamlamış bir hukukçu ve dünyadaki ilmî gelişmelere vakıf bir entelektüel olarak 1929'da Türkiye'ye dönmüştür. İlk olarak, mecburi hizmetini tamamlamak için Maarif Vekaleti Yüksek Tedrisat Umum Müdür Muavinliği (Yüksek Öğrenim Genel Müdür Yardımcılığı) görevine getirilmiştir. 1930 senesi Başgil'in devlet memuriyetinden üniversiteye geçişin yaşandığı yıl olmuştur. 1930'da Ankara Hukuk Fakültesinde Roma Hukuku Doçentlik sınavını kazanmış ve 1931'de aynı alanda profesörlüğe yükselmiştir. Bu dönemde ayrıca Gazi Terbiye (Eğitim) Enstitüsü'nde (bugünkü Gazi Üniversitesi) Medeniyet Tarihi dersi vermiştir.

1933-34 senesinde İstanbul Üniversitesi'nin bünyesinde Hukuk Fakültesinin kurulması üzerine bu fakülteye Teşkilat-ı Esasiye (Anayasa) Hukuku profesörü olarak tayin edilmiştir. Başgil, İstanbul Üniversitesi'ndeki derslerinin yanı sıra o yıllarda henüz İstanbul'da bulunan Mülkiye Mektebi'nde Anayasa ve Devletler Hukuku dersleri de vermiştir. Başgil, bu yıllarda mesaisinin büyük bölümünü, Türkiye'nin anayasa hukukunun temel ilke ve kurallarını izah etme ve bunların evrensel hukuk normlarıyla uyumlu hale getirme çabalarına ayırmıştır.¹¹ Nitekim verdiği bu dersleri 1934'te "*Esasiye Hukuku Dersleri*" başlığı altında kitaplaştırmış olması bu çabaların sonucudur.

9 Ali Fuad Başgil, "Bir İlmî Makaleye Yapılan Çirkin Hücumlar. Prof. Ali Fuad Başgil Cevap Veriyor", *Zafer* (18 Aralık 1950): 4. Ali Fuad Başgil, "Zaruri Cevap 3", 206.

10 Mehmet Gökalp, *Haksızlıklar Karşısında Susmayan Âlim: Ord.Prof.Dr. Ali Fuad Başgil Hayatı Şahsiyeti Mücadeleleri*, (İstanbul: Santral Yayınevi, 1963), 21.

11 Ergun Göze, a.g.m., viii.

1936'da İstanbul Yüksek Ticaret ve İktisat Mektebi müdürü olmuş ve burada İş Hukuku dersleri vermiştir.¹²

Başgil'in 1930'lu yıllarda verdiği ders ve konferanslar ile kaleme aldığı yazılarında dikkat çeken temel husus, bu dönemde liberalizmi ve liberal demokrasiyi Türkiye için zararlı görmesi, rejimin yeni ilkelerini kuvvetli şekilde savunması ve Osmanlı'nın siyasî yapısını oldukça sert şekilde eleştirmesidir. Liberalizmi bireysel menfaatleri ön plana çıkartmakla, toplumsal ilişkileri şahsî menfaate bağlamakla ve ayrıca sosyal ve ekonomik düzeni egoizm ekseninde oluşturmakla eleştiren Başgil, dönemin birçok devletçi aydını gibi, bu ideolojiyi modası geçmiş bir düşünce sistemi olarak değerlendirmektedir.¹³ Bu dönemdeki devletçi anlayışa bağlılığı ise Cumhuriyet öncesi ve sonrası yaşanan hadiseleri aktarımında ve rejimin benimsediği yeni ilkeleri izah etmesinde kendisini açıkça göstermektedir. Başgil'in ifade ettiği bu görüşler incelendiğinde resmî söylemin bakış açısını büyük ölçüde, bazen daha da ileri giderek, benimsediği anlaşılmaktadır.¹⁴ Hem yeni rejimin kabul ettiği prensipleri savunurken hem de Osmanlı'yı, bilhassa 2. Abdülhamit'i, eleştirirken kullandığı dil kendisinin rejimin düşünce biçimine yakınlığını gösterir niteliktedir. Bununla birlikte Başgil'in bu yaklaşımını ve değerlendirmelerini 1940'lı yılların başından itibaren terk etmeye başladığını ve idealindeki devlet sistemini liberal ve muhafazakâr

12 Mücellidoğlu Ali Çankaya, *a.g.e.*, 870.

13 Ali Fuad (Başgil), "Dördüncü Kurultay Münasebetiyle", *Aylık Siyasal Bilgiler Mecmuası*, sy. 50 (1935): 4.

14 Başgil'in bu dönemde liberalizme ve Osmanlı'ya yönelik menfî görüşleri ile Kemalist inkılapları savunduğu çalışmaları için bkz. Ali Fuad (Başgil), "Dördüncü Kurultay Münasebetiyle", *Aylık Siyasal Bilgiler Mecmuası*, sy. 50 (1935): 1-5. Ali Fuad Başgil, *Klasik Ferdî Hak Nazariyesi ve Muasır Devletçilik Sistemi* (Ankara: Hapishane Matbaası, 1938). Ali Fuad Başgil, *Türkiye Esas Teşkilatı ve Siyasî Rejim* (İstanbul: Sertel Basımevi, 1939). Ali Fuad Başgil, *Konferanslar*, (İstanbul: Yağmur Yayınları, 2017).

ilkeler ile Türkiye'nin toplumsal değerlerinin bir nevi sentezi şeklinde izah ettiğini söylemek gerekmektedir.

Ali Fuad Başgil, 1930'lu yıllarda sadece akademik hayatta faaliyet göstermekle kalmamış, aynı zamanda Hatay meselesinin çözümü için Türkiye Cumhuriyeti tarafından kurulan resmî heyette yer alarak Türkiye'yi uluslararası alanda temsil etmiştir. 1937 senesinde, o dönem henüz Türkiye'nin egemenliği altına girmemiş olan, Hatay'ın statü ve anayasasını hazırlamak için Milletler Cemiyeti'nde Türkiye, Fransa, İngiltere, Belçika ve Hollanda'dan temsilcilerin yer aldığı bir İhtisas Komitesi teşkil edilmiştir. Başgil, kurulan bu heyette Türkiye delegasyonunun hukuk müşaviri olarak görev almıştır.¹⁵ Milletler Cemiyeti'nin Hatay Meselesi'nin çözümü için düzenlediği görüşmelere katılmak üzere Türkiye heyetiyle birlikte 1937'de Cenevre'ye gitmiş ve Hatay Anayasasının hazırlanmasına yardımcı olmuştur.¹⁶

1937'de İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi dekanı olan Başgil, 1939'da ordinaryüs profesör unvanını elde etmiştir. Şimdiki adı Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi olan Siyasal Bilgiler Okulu'nun (SBO) müdürü Prof. Dr. Mehmed Emin Erişirgil'in 1942'de milletvekili olmasından sonra SBO'nun müdürlüğü görevine getirilmiş ve aynı zamanda burada anayasa hukuku dersleri vermeye başlamıştır.¹⁷ Başgil, öğrencilerle yaşadığı bir tartışma nedeniyle bir sene son-

15 Türkiye delegasyonunda yer alan diğer temsilciler; Hariciye Vekâleti Siyasal Müsteşarı Numan Menemencioğlu, Milletler Cemiyeti daimî murahhası (delegesi) Necmeddin Sadak, Siyasal Bilgiler Okulu Esas Hakları profesörlerinden Ethem Menemencioğlu, Adliye Vekâleti Hukuk İşleri Müdürü Şinasi Devrin, Genelkurmay Başkanlığından Yarbay Şevki, İstanbul Merkez Bankası Müdür Yardımcısı Nazif İnan ve Hariciye Hukuk Müşaviri Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu ile birkaç kâtipten oluşmuştur.

16 Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hâtıralar* (İstanbul: YKY, 2006), 598.

17 Mücellidoğlu Ali Çankaya, *a.g.e.*, 870.

ra okuldaki görevlerinden istifa ederek, 1960 senesine kadar görev yapacağı İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne geri dönmüştür.¹⁸

Başgil'in hukuk fakültesine dönüşüyle birlikte ilmî çalışmalarında büyük bir artış yaşandığı görülmektedir. Ayrıca bu dönemden itibaren liberal demokrasinin tesisi, bireysel hak ve hürriyetlerin korunması, 1924 Anayasasının demokratik ve özgürlükçü bir anlayış doğrultusunda tadili, dildeki tasfiyeciliğin sonlandırılması ve Türkiye'deki din politikalarının uygulanma şekli gibi oldukça önemli konularda gerek fikir gerekse sivil toplum faaliyeti düzeyinde çalışmalar yürütmeye başlamıştır. Başgil'in, 1940'lı yıllarda, yukarıda sayılan meseleler arasında

18 Olayın şahidi birçok öğrencinin anlattığına göre, öğrencilerin geç vakte kadar uyumalarına kızan Başgil, okulun panosuna bir beyit asar. Okul müdürünün bu tepkisinden rahatsız olan öğrenciler derslere girmeme kararı alır. Yaşanan bu hadiseden kısa bir süre sonra Başgil SBO'daki görevlerinden istifa etme kararı almıştır. Detaylı bilgi için bkz. Mücellidoğlu, *Son Asır Tarihinin Önemli Olaylarıyla Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* (Mülkiye Şeref Kitabı) V. Cild, (Ankara: Mars Matbaası, 1968-1969), 2782, 2886, 2925, 3001. Bununla birlikte Başgil'in öğrencileri tarafından çok fazlaca sevilen bir hoca olduğundan kuşku yoktur. Ergun Göze, İsmail Dayı, Duygun Yarsuvat gibi birçok öğrencisinin Başgil'le ilgili kanaatlerinin derin bir saygı ve muhabbet içerdiğini belirtmek gerekmektedir. Benzer şekilde, Başgil'in Mülkiye'den ayrıldığı sene okula kaydolun Sabahattin Zaim de Başgil'in Mülkiye'de efsane gibi anlatıldığını aktarmaktadır. Ayrıca Başgil'in derslerinde akademik hürriyete ve müsamahaya ne denli önem verdiğini Mülkiye'de o dönem öğrencisi olan Osman Midhat Tar'ın Başgil'le olan farklı bir hatırasıyla göstermek mümkündür. Tarı, Başgil'in öğrencisi olduğu yıllarda geçen bu hatırasını şu şekilde anlatmaktadır: "1937-38 mezuniyet imtihanları sırasında 'Demokrasi' mevzu'unda bir tez hazırlamıştım. Bunda, eski Roma ve Atina'dan günümüze kadar 'Demokrasi'nin seyrini belirttikten sonra, Bizdeki tabbikaat'a da temas etmiş ve kısaca: 'Bugün (1938) bizde uygulanan şeklin demokrasi ile alakası yoktur. Çünkü, seçmenleri, ziyâfet sofrasına oturtup önüne üstü kapalı dört beş tabak koyuyoruz. Seçmen, tabakları açıyor; yalnız birinde kötü bir yemek (CHP namzedi) ve diğerlerinin bomboş olduğunu görünce ister istemez o tek yemeği yemeğe mecbur oluyor. Bu demokrasi değil 'demokrasi oyunudur' diye yazmışımdım. *Dersin sayın profesörü (A.F. Başgil) buna hiç ses çıkarmadığı halde*, Müdirimiz Mehmed Emin Erişirgil beni yanına çağırıp hiddet ve şiddetle bağırıp çağırdıktan sonra, aynen 'Seni akıllı biliyordum. Sen bu Memleket'de me'mur olmayacak mısın? Böyle şeyler nasıl yazılır? diye azarlamıştı" (vurgular ve açıklamalar benim). Mücellidoğlu Ali Çankaya, *a.g.e.*, 2342-2343.

en çok önem verdiği husus çoğulcu ve özgürlükçü bir demokratik sistemin yerleşmesi olmuştur. Yirmi üç yıl boyunca kesintisiz şekilde iktidarı tek başına elinde bulunduran Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP), İkinci Dünya Savaşı'nın son döneminde savaşı kazanan demokratik Batı cephesini desteklemesi ve savaş sonrasında bu cephenin içinde yer almak istemesi çokpartili siyasî hayata geçme kararının alınmasını beraberinde getirmiştir. 1945'te alınan bu kararın hemen ertesinde, genel seçimlerin erkene alınarak, 1946 senesinin Temmuz ayında yapılacağı ilan edilmesiyle birlikte, Başgil de farklı gazete ve dergilerde demokrasi ve hürriyet kavramlarıyla ilgili birçok yazı kaleme almaya başlamıştır. Seçim öncesi dönemdeki yazılarında genellikle demokrasinin ne anlama geldiği ile demokrasinin hürriyet ve eşitlik kavramlarıyla ilişkisine temas etmiştir.¹⁹ 1946 seçiminin açık oy gizli tasnif usulüyle ve ayrıca yargı denetiminden yoksun şekilde gerçekleşmesi nedeniyle, seçim sonrasında daha çok mer'î seçim kanunuyla ilgili meselelerle ilgilenmiştir.²⁰ Başgil'in gerek bu dönemde gerekse sonraki yıllarda demokrasiyle ilgili yazdığı yazılarda evrensel kurallara uygun ve Türkiye'nin toplumsal yapısıyla da uyumlu bir siyasî hayatın genel çerçevesini çizmeye çalıştığı görülür.

Ali Fuad Başgil'in bu yıllarda demokrasi ve özgürlüklerle ilgili çalışmaları Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti'nin (HFYC) başkanı olması neticesinde daha da artmış ve görüşleri daha

19 Başgil, 1946 yılının Şubat ve Mayıs ayları arasında Siyasî İlimler Mecmuası'nda "Demokrasiye Dair", "Demokrasi ve Müsavat Kaideleri" ve "Demokrasi ve Hürriyet"; Vatan gazetesinde "Hürriyet Mefhumu" ve "Demokrasi Nedir?" başlıklı makaleler yazmıştır. Arif Aşçı, *Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil Bibliyografyası* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2000), 24-25.

20 Başgil, 1946 yılının Aralık ayında "Seçim Kanununun Kıymeti ve Eksikleri" ile "Son Seçim Kanununun Kıymeti ve Eksikleri Nelerdir" başlıklı iki ayrı yazı kaleme almıştır. Arif Aşçı, *a.g.e.*, 26.

geniş kitlelere ulaşmıştır. Liberal görüşlere sahip bir gazeteci olan Ahmed Emin Yalman tarafından 1 Ekim 1947'de kurulan Cemiyet'in başkanlığını beş yıl boyunca Başgil üstlenmiştir. Bir anlamda HFYC'nin entelektüel gücünü oluşturan Başgil, bu süre zarfında Cemiyet bünyesinde konferanslar vermiş, kitaplar neşretmiş ve Cemiyetin süreli yayını olan "*Hür Fikirler Mecmuası*"nın çıkartılmasını sağlamıştır. Başgil'in 1950'li yıllardan itibaren Türkiye'deki din politikalarını ve laiklik anlayışını eleştiren yazılar kaleme alması ve dini hayatın da bireysel hürriyetler kapsamında korunmasına yönelik teklifler sunması Yalman'ın Başgil'le arasının açılmasına neden olmuştur. HFYC'nin, Yalman tarafından, o dönem dinî hayatı sunî şekilde yeniden biçimlendirmek adına gündeme getirilen dinde reform tartışmalarının tarafı haline getirilmesi üzerine Başgil HFYC'den istifa ederek ayrılmıştır.

1950'li yıllar, yukarıda ifade edildiği gibi, din ve laiklik meselesi Başgil'in üzerinde ciddiyetle ve yoğun şekilde durduğu meselelerin başında gelmektedir. Bu dönem kaleme aldığı yazılarında İslam'ın Türk toplumu için taşıdığı anlam ve değeri, geçmiş siyasî iktidarlarca tatbik edilen din politikalarındaki hataları, anayasal bir ilke olan laikliğin hiçbir hukukî tanımının olmamasının yol açtığı sorunları, Türkiye'deki din eğitimi ile Diyanet İşleri Başkanlığı ve eğitim kurumları gibi din işleriyle ilgili teşkilatların yetersizliğini ilmî yöntemlerle ve soğukkanlı şekilde incelemektedir. Başgil'in bu konuları ele alış biçimine bakıldığında görüş ve tekliflerinin öncü bir yaklaşımı içerdiğini de eklemek gerekmektedir. Nitekim Türkiye'nin çok-partili siyasî hayata geçmesinden kısa süre sonra dinî hayat ve din politikalarıyla ilgili birtakım siyasî düzenlemeler yaptığı bir dönemde, Başgil hem düzeltilmesi gereken sorunlara işaret

etmekte hem de bu sorunların çözümü için, kanun taslakları dahi hazırlamak suretiyle, somut öneriler getirmeye çalışmaktadır. Başgil'in demokrasi ve özgürlük anlayışını savunduğu yazılarının yanı sıra laiklik meselesinde de toplumun genel beklentisine uygun bir tavır sergilemiş olması onun Türk halkının gözündeki kıymetini belirleyen unsurların başında geldiğini söylemek mümkündür.

Başgil'in, 1950'li yıllarda birçok uluslararası ilmî toplantıya da iştirak ettiği görülmektedir. Yurtdışında katıldığı bu prestijli ilmî çalışmalara bakıldığında sadece Türkiye'de değil, yurt dışında da bilgisine ve kariyerine saygı duyulan bir akademisyen olduğu aşikârdır. Nitekim ilk kez 1942 senesinde Alman hükümetinin davetlisi ve misafiri olarak Berlin'de toplanan Milletlerarası Devlet ve İdare İlimleri Kongresi'ne katılmış olan Başgil, Beynelmillel İdare İlimleri Enstitü'nün 1951'de Nice-Monaco'da toplanan Kongresi'ne iştirak etmiş ve kapanış toplantısında bir konuşma yapmıştır.²¹ 1952 senesinde ise bu kez Pakistan'ın Karaçi kentinde düzenlenen Müslüman Milletler Kongresi'ne katılmıştır. Buradaki çalışmalarını ve gözlemlerini aynı sene "*Bugünkü Pakistan*" adlı kitabında, "*Pakistan İntibalarım*" adıyla Yeni Büyük Doğu dergisinin sekiz sayısında ve "*Pakistan'da İslam Kongresi*" başlığıyla Sebülürreşad dergisinde aktarmıştır. Başgil, İdare İlimleri Beynelmillel Enstitüsü'nün 1953'te İstanbul'daki, 1956'da Madrid'deki, 1958'deki Wiesbaden'deki ve 1961'de Lizbon'daki kongrelerine iştirak etmiştir.²²

21 Ali Fuad Başgil, "İdare İlimleri Beynelmillel Enstitüsü 1951 Nis-Monako Kongresinin 31 Mayıs Kapanış Toplantısında Yapılan Konuşma", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, sy. 3-4 (1951): 530-534.

22 Ali Fuat Başgil, *TBMM Hal Tercümesi Kâğıdı*, https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GA-ZETELER/WEB/MAZBATALAR/TBMM/d13//HT_2980_4_2.pdf (30.06.2018).

Ayrıca, 1959 senesinde, bu sefer Kudüs'te düzenlenen Müslüman Milletler Kongresi'ne de katılmıştır.²³

1960'lı yıllar Başgil'in 27 Mayıs askerî darbesi sonrasında demokratik düzenin yeniden tesis edilmesi için çalışmalarında bulunduğu bir dönem olmuştur. Başgil, iktidarda bulunan Demokrat Parti'yi (DP) gayrı meşru yollarla iktidardan uzaklaştıran askerî darbeden yaklaşık bir ay önce İstanbul Üniversitesi öğrencilerinin üniversitede çıkardıkları isyan ve isyanı önlemekle görevli askerlerin öğrencilere destek vermesi üzerine Türkiye'nin darbe riskiyle karşı karşıya olduğunu anlamıştır. Bu gelişmelerden çok kısa süre sonra, Başbakan Menderes'in ricası üzerine, Celal Bayar ve Adnan Menderes'in de yer aldıkları DP'li yöneticilerle Ankara'da birtakım özel görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmelerde demokratik düzenin akamete uğramaması ve iktidarın darbe tehdidini bertaraf edecek birtakım tedbirler alması konusunda Bayar ve Menderes'e önerilerde bulunma imkanına sahip olmuştur.²⁴

Ülkede kargaşanın ve gerginliğin her geçen gün artırılması yönündeki çabalar sonuç vermiş ve ordu içinden çıkan Millî Birlik Komitesi (MBK) cuntası 27 Mayıs 1960'da yönetime el koymuştur. 27 Mayıs askerî darbesinden sonra darbeyi destekleyen kesimler, Başgil'e yönelik itibarsızlaştırma girişimlerinde bulunmaya başlamışlar ve onu da mahkûm etmeye çalışmışlardır. Askerî darbe ve MBK hükümetiyle ilgili herhangi bir olumsuz görüşü bulunmaması, hatta MBK'ya açık desteğini gösterir bir dizi yazısına rağmen, hakkında birtakım olumsuz yazılar neşredilmiş ve İstanbul Üniversitesi'ndeki görevinden azli için

23 Sabahattin Zaim, a.g.m., 20.

24 Bu görüşmeyle ilgili detaylı bilgi için bkz. Ali Fuad Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepi* (İstanbul: Yağmur Yayınları, 2017), 124-137.

öğrencilerin bir kısmı tarafından imza toplanmıştır. Başgil, toplanan imza ve yapılan ithamlar sonrası 10 Ağustos 1960 tarihli Yeni Sabah gazetesindeki köşesinde kendisine isnat edilen ithamları reddetmiş ve öğrencilerin bu hareketi üzerine istifa ettiğini duyurmuştur.²⁵ İstifa kararından dokuz gün sonra toplanan İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Profesörler Kurulu Başgil'in istifa talebini oybirliğiyle reddetmiştir.²⁶

İstifa talebi üniversite tarafından reddedilmiş olsa da, MBK'nın 27 Ekim 1960 tarihinde üniversitelerden tasfiye ettiği 147 öğretim üyesi arasında Başgil de yer almıştır. Daha sonra alınan başka bir kararla ihraç edilen üniversite öğretim üyelerinin üniversitelerine geri dönmelerine izin verilmiş olsa da, Başgil yaşananları haysiyetine uygun görmediği için emekliliğini istemiştir.²⁷ Bu süre zarfında üç kez sıkıyönetim komutanlığına getirilen Başgil, 11 Ocak 1961 tarihinde tutuklanmak üzere dördüncü kez çağrılmıştır. Kurucu Meclis hakkında yazı yazılmasının yasaklanmasından sonra bir derginin Başgil'in yasak öncesi dönemde yazdığı bir makaleyi iktibas etmesi nedeniyle üç ay hapsedilmiştir.²⁸ Başgil tahliye kısa bir süre sonra İsviçre'ye gitme kararı almış ve burada hem çalışmalarına devam etmiş hem de rahatsız olan gözlerini tedavi ettirmiştir.²⁹

25 Ali Fuad Başgil, "İstanbul Üniversitesinin Bazı Gençleriyle Başbaşa", *İlmin Işığında Günün Meseleleri* içinde (İstanbul: Yağmur Yayınları, 2014), 228.

26 İfade ve akademik hürriyetler açısından önemli bir bakış açısına sahip olduğu görülen Kurul Kararı şu şekildedir: "Hürriyetin en mühim umdelerinden biri, başkalarının, ifadesi suç teşkil etmeyen kanaatlerine saygıdır. Bu prensipten müphem olarak, Hukuk Fakültesi Profesörler Kurulu, Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil tarafından muhtelif vesilelerle beyan edilmiş bulunan ve kendisine ait olan fikirleri münakaşa etmeksizin ve nazara alınmaksızın istifa talebinin kabul edilmemesine ittifakla karar vermiştir." Ali Fuad Başgil, a.g.m., 232.

27 Abdülkadir Karahan, "Rahmetli Hocamız A. Fuat Başgil", *Yeni Gazete* (18 Nisan 1967): 7

28 Ergun Göze, a.g.m., xxv.

29 Ali Fuad Başgil, *Hâtıralar* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2013), 7.

Ömrünün büyük bölümünde aktif siyasetin dışında kalarak daha çok ilmî çalışmalarda bulunmayı tercih etmesine ve aktif politikayla ilgili olumsuz kanaatlere sahip olmasına karşın, 1961 senesinde kurulan Adalet Partisi'ne (AP) katılmaya karar vermiştir. Uzun yıllar boyunca politikayla ilgili olumsuz görüşlerini belirtmiş olan Başgil'in AP'de siyaset yapma kararı alması oldukça ilginçtir. Nitekim Mehmet Gökalp, Başgil henüz hayattayken onunla ilgili kaleme aldığı eserinde, onun uzun yıllar boyunca aktif politikaya karşı perhizkâr bir tutum sergilemesinin nedenini şu sözlerle aktarmaktadır:

Politika heveskârlığı bir iptilâdır [tutkudur] ve iptilâların en müthişidir. İçine politika kurdu düşen insan kıvrım kıvrım kıvrır da bu iptilâdan vazgeçemez. Bunun sebebi, devlet personeli içinde politikacının avanta ve imtiyazlarının hepsinden daha geniş ve yüksek olmasıdır. (...) Zamanımızda politikacılık... araların bal kovanına üşüşmesi gibi, insanların birbirlerini iterek politikaya itişmesidir. Politikayı memleketin en seçkinlerinin işi ve vazifesi haline getirmek idealini ortaya koymaktadır.³⁰ (açıklama benim)

Başgil'in, geçmiş yıllarda, CHP ve DP'den gelen milletvekilliği tekliflerini reddetmesine ve yukarıdaki katî ifadelerine karşın neden siyasete girme kararı almıştır? Bu soruya verilebilecek cevaplardan birini, Samsun halkının dönemin Samsun Milletvekili Ali Fuat Alişan aracılığıyla Başgil'in artık aktif siyasete girmesini yoğun şekilde talep etmeleri oluşturabilir.³¹ Bununla birlikte bu sorunun belki daha tatmin edici cevabı Sabahattin Zaim'in aktardığı başka bir rivayete bakıldığında daha anlaşılır görünmektedir. Başgil, Zaim'in de yer aldığı bir görüş-

30 Mehmet Gökalp, *a.g.e.*, 44.

31 Ali Fuad Başgil, *a.g.e.*, 93.

mede, yakın çevresindeki bir grup akademisyene AP'de siyaset yapmayı teklif etmiş ve gerekçesini şu şekilde belirtmiştir:

Ben ömrümce çalıştım, didindim, memleketin kalkınması için. Mecmua çıkarttım, kitap çıkardım, uğraştım ama gördüm ki hariçten gazel okumakla bu iş olmuyor. Siyasete girmek lazım. Sonunda kurmaya karar verdim. Sizi de davet ediyorum.³²

Akademik hayatı boyunca sadece ilmî çalışmanın gücüne inanmış olan Başgil'in, 27 Mayıs askerî darbesinden sonra, bu görüşünü terk ettiği anlaşılmaktadır. Yaşanan bu gelişmeler neticesinde, 15 Ekim 1961'de gerçekleşen askerî darbeden sonraki ilk genel seçimde, o tarihte İsviçre'de bulunan, Ali Fuad Başgil Samsunlu seçmenler tarafından senatör seçilmiştir.³³ Başgil'in senatör olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM) girmesinden hemen sonra, Ergun Göze'nin aktardığına göre, Türkiye'nin muhtelif bölgelerinden birçok kişi Başgil'in Cumhurbaşkanı olmasını istemiştir. Türkiye'ye döndükten sonra 22 Ekim'de trenle Ankara'ya hareket eden Başgil, her istasyonda kendisini destekleyen kalabalıklarca karşılanmıştır.³⁴ 23 Ekim'de Ankara'ya ulaşmasından kısa bir süre sonra Başbakanlığa çağrılan Başgil'in, 27 Mayıs darbesine Harp Okulu komutanı olarak katılan ve Milli Birlik hükümetinde Devlet, Ulaştırma ve Milli Savunma Bakanlıkları yapan Sıtkı

32 Sabahattin Zaim, a.g.m., 25.

33 Başgil cezaevinden çıktıktan sonra sürekli sivil polisler tarafından takip edilmesi nedeniyle seçim sonuçlarını Lizbon Konferansı sonrası gittiği Cenevre'de takip etmeyi tercih ettiğini belirtmektedir. Ali Fuad Başgil, *a.g.e.*, 95.

34 Ali Fuad Başgil, *a.g.e.*, 99. Başgil'in halk nezdindeki itibarına işaret eden bir diğer rivayet, DP'nin devamı olduğu düşüncesiyle Yeni Türkiye Partisi'ni destekleyen birçok kişinin onun AP'den aday gösterilmesi sonrası AP'ye destek vermeye başlamasıdır. Beşir Ayzazoğlu, a.g.m., 42.

Ulay tarafından Cumhurbaşkanlığı adaylığından çekilmesi istenmiştir.³⁵

Yaşanan bu hadiseden sonra Cumhurbaşkanlığı adaylığıyla birlikte senatörlükten de istifa eden Başgil, 1962 senesinde Sorbonne Üniversitesi'nde verdiği bir konferans sonrası İsviçre'ye geçerek Lozan kentinde ikamet etmeye başlamış

35 Bu görüşmenin içeriği Başgil ile Ulay'ın kendi hatıratlarında aynı olmasa da benzer şekillerde anlatılmasına karşın Ulay'ın 1986 yılında Milliyet gazetesine verdiği röportajdaki ifadeler farklılık taşımaktadır. Başgil, Ulay'ın orduda yeni bir cunta kurulduğunu, kendisinin adaylıktan çekilmesini bu cuntanın istediğini ve teklifi kabul etmediği takdirde hayatının garanti edilemeyeceğini belirttiğini yazmaktadır. Ali Fuad Başgil, *a.g.e.*, 106. Ulay ise hatıratında 1961'deki genel seçim sonuçlarından memnun olmayan ve kendilerine tazyikte bulunan başka bir cuntanın ortalığı karıştırmaması nedeniyle MBK'nın otoritesinin azaldığını ve bu cuntanın Başgil'in seçilmesini bahane ederek yeni bir askerî darbeye kalkışmasından endişe duyduklarını ifade etmektedir. Bu gelişmelerin ışığında Başgil'le yaptıkları görüşmeyi, "(...) kendisini bir taraftan bizim gücümüzün azaldığını yavaş yavaş anlatarak kendisinin Cumhurbaşkanı seçildiğinde muhtemel bir tepkinin gelip gelmeyeceğini düşünüp düşünmediğini, seçimlerin toplanıp atılacağı yerde kapıdan alınıp bir yerlere götürülebileceğini ve oralarda gömülüp kalabileceğini, demokrasiye de, kurulmuş Meclise de yazık olup olmayacağını sorarken (...)” şeklinde aktarmaktadır. Sıtkı Ulay, *Giderayak* (İstanbul: AD Yayıncılık, 1996), 74. Sıtkı Ulay'ın Başgil'le geçen bu görüşmesiyle ilgili olarak yirmi beş sene sonra Milliyet gazetesine verdiği röportajda yaşanan olayı şu şekilde aktarmaktadır: “Biz 27 Mayısçılar, cumhurbaşkanının bizden olmasını istiyorduk. Ama, Cemal Gürsel Paşa'nın karşısına Profesör Ali Fuat Başgil'i çıkardılar. 'Yapmayın' dedik dinlemediler. Bir gün Başgil'i makamıma çağırdım, 'Ya cumhurbaşkanlığı adaylığından vazgeçersiniz ya da Etlik'te gömülsünüz' dedim. Ertesi gün Başgil gönderdiği telgrafta, cumhurbaşkanlığı adaylığından ve senatörlükten de vazgeçtiğini bildirdi”. Başgil'i Ölümle Tehdit Ettim, *Milliyet*, (27 Mayıs 1986), http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/zlWeESyQvmSvGwIS_x2F_goOCw_x3D__x3D_, (E.T. 26 Haziran 2018). Görüldüğü üzere Başgil'in ve Ulay'ın hatıratında olay benzer şekilde anlatılırken; Ulay'ın röportajında yeni cuntadan bahsedilmemekte ve istifanın MBK'nın gücüyle gerçekleştirildiği izlenimi uyandırılmaktadır. Kanaatimce konuşmanın Başgil'in ve Ulay'ın hatıratlarında aktardıkları şekilde gerçekleştiği kuvvetle muhtemeldir. Zira Başgil'in bu konuşmayı Gökhan Evliyaoğlu'nun içinde yer aldığı bir grup arkadaşına bu şekilde aktardığını ve arkadaşlarının yeni cunta iddiasıyla görüşlerini belirttiklerini söylemektedir. Bununla birlikte Başgil kendi adaylığını gerçekten cuntanın mı istemediğini yoksa Ulay'ın teklifi kabul ettirmek için yeni cunta iddiasını öne sürdüğünü bilemediğini ifade etmektedir. Her ne kadar Ulay'ın gazete röportajında farklı bir anlatım olsa da bu röportajdan on yıl sonra basılan hatıratında hadiseyi Başgil'in aktardığı şekilde dile getirmektedir. Ayrıca Ulay, bu farklı grubun Talat Aydemir tarafından oluşturulan ve 22 Şubat 1962 ile 21 Mayıs 1963 tarihlerinde iki farklı başarısız darbe teşebbüsünde bulunan cunta olduğunu da hatıratında dile getirmektedir.

ve bu süre zarfında hem ilmî çalışmalarını sürdürmüş hem de Cenevre Üniversitesi'nde Türk Tarihi ve Türk Dili kürsüsünde dersler vermiştir.³⁶ İsviçre yıllarında Fransızca kaleme aldığı ve sonrasında Türkçe'ye de çevrilen "27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri (La Révolution Militaire de 1960 en Turquie – Ses Origines)" başlıklı kitabını yayınlamıştır.

Başgil, yurtdışında olmasına rağmen mücadelesine aktif siyaset içinde sürdürmeye devam etmiştir. Nitekim AP genel başkanı Rağıp Gümüşpala'nın vefatı nedeniyle düzenlenen AP'nin 1964'te seçimli kongresinde genel başkanlığa aday olmuştur. Kongre sürecinde İsviçre'de bulunması nedeniyle seçim çalışmalarında bulunmayan Başgil, kongreden önceki ay içinde Yeni İstanbul gazetesine on iki röportaj vermekle yetinmiştir. 29 Kasım 1964'te yapılan ve Başgil'in yanı sıra Süleyman Demirel, Saadettin Bilgiç ve Tekin Arıburun'un da aday olduğu AP başkanlık seçimini Süleyman Demirel kazanmıştır.³⁷ Başgil, AP genel başkanlığına seçilememiş olsa da 10 Ekim 1965'te yapılan genel seçimlerde AP İstanbul milletvekili olarak TBMM'ye girmiştir. Seçimlerden yaklaşık dokuz ay önce, 1965 senesinin başında, "27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri" başlıklı kitabı nedeniyle Tedbirler Kanunu'na aykırılıktan hakkında dava açılmış olsa da aynı sene beraat etmiştir.³⁸

Başgil, milletvekili olmasına rağmen, ilmî çalışmalarına ara vermeden devam etmiş ve Türkiye'nin gündemiyle ilgili konularda gazete yazılarına 17 Nisan 1967'de geçirdiği kalp krizi nedeniyle İstanbul Feneryolu'ndaki evinde vefat etmesine kadar

36 Yurdaer Acar, "Başgil ile Konuştum: Başgil Demokrasilerin İşleyiş Tarzını İnceliyor", *Yeni İstanbul* (28 Kasım 1964): 3.

37 Yeni İstanbul, "Demirel Genel Başkan", *Yeni İstanbul* (30 Kasım 1964): 1.

38 Sabahattin Zaim, a.g.m., 23.

sürdürmüştür. Hayatı boyunca gençlere büyük kıymet veren Başgil'in cenaze merasimi adeta bu duygusal bağın karşılığı olarak Milli Türk Talebe Birliği tarafından düzenlenmiştir. Cenaze merasimini tertip eden gençler, Kadıköy Osmanağa Camii'nde kılınan cenaze namazı sonrası, Başgil'in Türk bayrağına sarılı tabutunun cenaze aracına konmasına razı olmamışlar ve Karacaahmet mezarlığına kadar tabutu tekbirler getirerek omuzlarında taşımışlardır.³⁹

Otuz yılı aşkın bir süre ilmî faaliyetlerini kesintisiz sürdüren Başgil'in onlarca telif kitabı ve yüzlerce makalesi bulunmaktadır. Bu çalışmalarına bakıldığında onun çalışkan ve sorumluluk sahibi bir düşünür olarak, toplumun gündeminde olan hadiseleri ilmî yöntemlerle ve büyük bir titizlikle ele aldığı açık şekilde anlaşılmaktadır. Elinizdeki bu çalışmada ise Başgil'in ilmî hayatı boyunca incelediği hususlar detaylı şekilde ele alınmaktadır. Bununla birlikte Başgil'in sadece görüşlerinin aktarılmasıyla yetinilmemektedir. Onun görüşlerini hangi siyasî ve toplumsal gelişmeler neticesinde dile getirdiği de izah edilerek fikirlerinin ele aldığı ilgili konu bağlamında değerlendirilmesi yapılmaktadır. Başgil'in incelediği konuları hangi hadiseler sonrasında incelemeye karar verdiği, çalışması esnasında hangi düşünce sistemlerinden istifade ettiği, bu konuların kendi döneminde ve öncesinde nasıl ele alındığı gibi hususları da kitapta incelemeniz mümkün olacaktır. Bu sayede, bugüne kadar, Başgil'in detaylı olarak incelenmeyen görüş ve çalışmaları hakkında da bilgi sunulacak ve üzerinde çalıştığı neredeyse bütün konulara bütüncül bir bakış açısıyla temas edilecektir.

39 Başgil, *Milliyet*, (19 Nisan 1967), http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/j7y6wzQ98_x2B_ljWLoVSeeX5g_x3D__x3D_, (E.T. 5 Ağustos 2018).

Bu doğrultuda birinci bölümde; Başgil'in düşünce sisteminde millet ve devlet kavramlarının ne anlama geldiği üzerinde durulmaktadır. Başgil'in zihnindeki demokratik ve özgürlükçü siyasî sistemin hangi temeller üzerine kurulu olduğunu anlamak bakımında millet ve devlet kavramlarıyla ilgili değerlendirmeleri büyük önem taşımaktadır. İkinci bölümde, Başgil'in ilmî hayatı boyunca üzerinde durmayı sürdürdüğü demokrasi hakkındaki görüşleri incelenmektedir. Başgil'in demokrasinin teorik anlamı kadar onun Türkiye'de nasıl tatbik edilmesi gerektiğine ilişkin açıklamalarda bulunduğu bilinmektedir. Onun demokrasiyi ele alış biçiminin değerlendirileceği bu bölümde, liberal-demokratik bir sistemin kurulması için hangi önerileri getirdiğine temas edilecektir. Başgil, bir anayasa hukuku profesörü olması nedeniyle, demokratik bir yapının tesisi ile anayasal değişim arasında kuvvetli bir bağ kurmaktadır. Onun 1924 Anayasasının değiştirilmesiyle ilgili görüşleri de bu bölümde yer almaktadır.

Kitabın üçüncü bölümünde, Başgil'in bireysel hürriyetlerle ilgili kanaatleri incelenmektedir. Başgil, Türkiye'nin siyasî, iktisadî ve toplumsal açıdan gelişmesi ve kalkınması için klasik hakların korunmasını ve geliştirilmesini elzem görmektedir. Başgil'in temel hakları ne ölçüde klasik liberal ne ölçüde sosyal liberal zeminde değerlendirdiğini ele alan bu bölümde, onun hak kavramını tanımlaması ve tasnif etmesinin yanı sıra bu hakların korunmasına yönelik kanaatleri de dikkate alınmaktadır. Kitabın dördüncü bölümünde ise, Başgil'in din ve laiklikle ilgili görüşleri değerlendirilmektedir. Özellikle onun İslam'ın toplum açısından taşıdığı öneme, laikliğin Türkiye'de uygulanış şeklindeki hatalara, dinin bir özgürlük alanı olarak koruma altına alınmasına ve Türkiye'deki dinî teşkilatların yapısı ile sorunlarına ilişkin görüşleri ele alınmaktadır.